

Хорошев О.М.

к.і.н., доцент кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін

Національного університету цивільного захисту України, khanb1@nuczu.edu.ua

Україна, Харків

Гуманітаризація освіти як необхідний чинник формування світоглядної культури здобувачів вищої освіти в умовах глобалізації

У статті представлена спроба нового розуміння процесу формування світоглядної культури здобувачів вищої технічної освіти в умовах глобалізації. Аналізуються питання, пов'язані з гуманітаризацією вищої технічної освіти. Автором розглядаються процеси, що впливають на розвиток особистості в умовах навчання у вищому навчальному закладі. Окреслюються конструктивні та деструктивні тенденції впливу віртуального та реального середовища на сучасну студентську молодь, що навчається у виші технічного спрямування.

Ключові слова: глобалізація, інтернет-ресурси, реальне та віртуальне середовище, гуманітаризація освіти.

Сучасний стан людського суспільства характеризується посиленням процесу глобалізації, який пронизує всі сфери людського буття. Ці процеси посилили взаємозалежність природи і суспільства, людини і суспільства, наклали свій відбиток як на зовнішнє, так і на внутрішнє середовище. Вони торкнулися життєво важливих інтересів як окремих громадян, так і соціальних спільнот і суспільства в цілому.

В умовах глобалізації з'явилась потреба в розробці нового філософсько-світоглядного погляду на особистість у XXI столітті. Особливе місце у ньому займає молодь, бо саме вона у найближчий час стане визначати стан та перспективи розвитку людського суспільства.

Постановка проблеми. В сучасних умовах з соціально-філософської точки зору стає виключно актуальним аналіз проблем освіти для розвитку особистості, вивчення факторів впливу на процес формування світоглядної

культури людини в умовах глобалізації, розуміння необхідності гуманітаризації освіти як умови подолання кризових явищ сучасного суспільства.

Одним з основних завдань освіти є передача накопичених знань та інформації молодому поколінню. При цьому в освітньому процесі розповсюджуються знання не тільки за обраним фахом, але й відомості загальноосвітнього характеру.

Швидкі зміни речей, явищ, процесів повсякдення, що відбуваються у глобалізованому світі, спричинюють розмивання культурних ідентичностей. Тим самим створюється загроза втрати людиною образу власного «Я» і його підміна (вільна або вимушена), яка є цілком можливою в умовах культурної невизначеності. З огляду на вищезазначене, актуальною залишається проблема формування гуманітарної культури, яка є невід'ємною складовою загальної духовної культури, стрижнем культурної ідентичності.

У зв'язку з цим, нині в освітніх закладах поширюється ідея гуманітаризації навчання, яка пов'язана з прагненням підвищити якість освіти та її ефективність. Тому **мета даної роботи**: проаналізувати сучасний стан освітнього середовища, що впливає на формування особистості в умовах глобалізації, окреслити конструктивні та деструктивні тенденції впливу реального та віртуального середовищ на здобувачів вищої освіти, визначити необхідність поглиблення гуманітаризації освіти. Об'єктом дослідження даних процесів стали матеріали соціологічних опитувань курсантів та студентів Національного університету цивільного захисту України (НЦЗУ) м. Харкова.

Виклад основного матеріалу. Проблема формування світоглядної культури молодого покоління гостро стоїть перед суспільством України. Сучасний період розвитку суспільства характеризується значними соціально-економічними труднощами. Велика кількість економічних і політичних проблем вимагають свого рішення в процесі розбудови суверенної Української держави. Серед них гострою є проблема здійснення правильної, науково обґрунтованої молодіжної політики. Від світогляду і соціальної позиції молодого покоління українців, його морально-психологічного стану, багато в

чому залежить майбутнє нашого суспільства. Певну роль у цьому має відігравати наукове усвідомлення процесів, що відбуваються у молодіжному середовищі, виявлення факторів впливу на нього, визначення світоглядних цінностей та парадигм.

Важливу роль у подоланні труднощів, які постають перед нашою країною, відіграє вища школа. На відміну від інших державних інститутів, система освіти має здійснювати інтенсивний пошук ефективних відповідей на питання, які існують не лише сьогодні, але й тих, які можуть прогнозуватися в майбутньому. Насамперед, це стосується глобальних змін, які наша країна повинна зустріти в новому тисячолітті разом з усією світовою спільнотою, водночас із значущими для нашої країни внутрішніми процесами і подіями, в яких випускникам вітчизняних вищих навчальних закладів (ВНЗ) належатиме вирішальна роль.

Останнім часом в навчальному процесі перевага надається спеціальним дисциплінам за фахом. Роль гуманітарних наук постійно зменшується.

Під гуманітарною освітою в широкому значенні розуміють процес формування ціннісних орієнтацій суспільства, у вузькому – виховання морально-етичних якостей у кожної окремої людини. Тому гуманітаризація освіти передбачає її наповнення ціннісними сенсами громадянської активності, моральної відповідальності, формування навичок культури (культурного розвитку), утвердження єдності життєвих і раціонально-пізнавальних настанов.

Ідея гуманітаризації технічної освіти широко розповсюджена. Однак її впровадження в навчально-виховний процес ускладнюється через нестачу практичного соціально-педагогічного виміру гуманітаризації освіти і принципів її реалізації. По суті, у теорії і практиці освіти все ще нема чітко розробленої концепції гуманітаризації навчально-виховного процесу технічних ВНЗ. Також складність ситуації посилюється тенденцією постійного скорочення викладання гуманітарних дисциплін. Світоглядні дискурси втратили фундаментальну роль в освітньому процесі, яка, з погляду педагогіки вищої школи, має їм належати.

Слід підкреслити, що необхідність формування основ гуманітарних знань і способів діяльності з засвоєння соціокультурного досвіду зумовлена низьким рівнем культури студентів освітніх закладів технічного профілю [8]. Вони мають здебільшого обмежений кругозір, у них відсутня гнучкість мислення. Багатьом студентам притаманні низька культура мовлення, слабка володіння не лише іноземною, але й українською мовою, невміння чітко, грамотно формулювати свої думки, працювати з науковою літературою; слабо розвинена потреба в самоосвіті та самовихованні. У них переважає технократичне мислення, а часто й взагалі має місце ослаблення інтелектуально-духовного розвитку. Усе це негативно відбивається на рівні професійної культури майбутнього фахівця, на його якостях працівника.

При цьому очевидно, що своєю популярністю ідея гуманітаризації освіти завдячує пов'язаним із нею можливостям розвитку культури мислення, творчих здібностей, емоційного інтелекту, комунікативних умінь, культури мовлення і самовиразу у студентів. Гуманітарне середовище навчального закладу визначає якісні характеристики процесу соціалізації особистості, дозволяє їй оволодіти культурними здобутками, реалізувати власні здібності на користь собі, своєму оточенню, суспільству, державі.

У межах виконання науково-дослідної роботи «Формування гуманітарної культури курсантів і студентів НУЦЗУ» працівниками кафедри «Соціальних і гуманітарних дисциплін» протягом чотирьох років було здійснено розробку методик і проведено емпіричні дослідження рівнів сформованості структурно-функціональних компонентів гуманітарної культури особистості як системи.

Результати дослідження розкривають наріжне значення інформаційних технологій як фактора формування світоглядної культури студентів в умовах глобального світу. По суті йдеться про віртуалізацію життєдіяльності індивіда як суб'єкта культури. Різноманітні Інтернет-ресурси, засоби масової інформації - преса (газети, журнали, книги), радіо, телебачення, кінематограф, звукозаписи та відеозаписи, відеотекст, телетекст, рекламні щити та панелі, домашні відеоцентри, що поєднують телевізійні, телефонні, комп'ютерні та інші лінії

зв'язку дозволяють швидко отримувати будь-яку інформацію. Саме студентська юність стає періодом формування особистості за типом *Homo virtus*, Людини віртуальної. Опитування щодо джерел, до яких звертаються студенти і курсанти в процесі навчання, дозволило отримати такі дані. На запитання щодо частоти використання Інтернет-ресурсів 217 з 310 опитуваних (70%) дали відповідь, що щодня користуються ними, щотижня – 62 (20%), зрідка – 25 (8%), ніколи – 6 (2%) [5, с.36]. Ще більш виразно позначають місце мережі Інтернет у житті здобувачів вищої освіти відповіді на питання «Скільки часу на день Ви зазвичай проводите в Інтернеті?». Так, 78% курсантів та студентів щодня користуються Інтернет-ресурсами більше години [5, с.40]. Аналіз зазначених даних свідчить, що Інтернет став одним з основних джерел інформації для майбутніх фахівців.

Враховуючи зазначені дані, необхідно звернути особливу увагу на деякі фактори, вплив яких на процес формування та розвитку світоглядної культури особистості буде посилюватися.

По-перше, це поява такого явища, як «Інтернет-залежність». Так, аналіз відповідей щодо питання «Скільки часу Ви можете провести без Інтернету, не відчуваючи дискомфорту?» свідчить, що із 310 опитуваних 174 (56%) визнали спроможність не користуватися Інтернетом тільки добу, ще 105 (34%) можуть не звертатися до Інтернет-ресурсів тиждень [5, с.39]. Враховуючи отримані дані, можна зробити висновок, що для 90% опитуваних здобувачів вищої освіти Інтернет стає справжньою екзистенційною потребою. При цьому насторожує той факт, що більшість респондентів не усвідомлюють свою «Інтернет-залежність». Так, на запитання «Чи вважаєте ви себе Інтернет-залежною людиною?» тільки 38% визнали себе залежними від інтернету, 72% дали заперечну відповідь [5, с.41].

По-друге, це наявність на сайтах в Інтернеті різноманітної інформації. Проблема у цьому випадку полягає не стільки у наявності інформації, скільки у невідповідності значної її кількості вимогам якості. Наприклад, на запитання, що таке «Держава», пошукова система «Google» дала 479 000 результатів. З них

потрібно вибрати такий, який би відповідав різноманітним науковим критеріям, як-то: науковість, всебічність, історизм тощо. У більшості випадків студенти та курсанти обирають не самостійну роботу з усіма можливими джерелами, а запозичують готові ресурси (насамперед, реферати). Так, 72% респондентів користуються сайтами з готовими рефератами [5, с.38]. Такий підхід свідчить про відсутність такого структурно-функціонального компонента гуманітарної культури особистості, як самостійний пошук, уміння вибирати необхідну інформацію, опрацьовувати її за посередництвом власного мислення. У цьому інформаційному хаосі перед сучасною молоддю стоїть завдання розвинути навички свідомої та критичної оцінки інформації з позицій науковості, об'єктивності, діалектичного детермінізму. Особливо гостро зазначена проблема стоїть перед здобувачами вищої освіти. Саме сучасна учнівська молодь найближчим часом буде визначати майбутнє людського суспільства. Цією обставиною пояснюється необхідність формування кожного курсанта та студента НУЦЗУ як самостійно мислячої, активної особистості, яка поставала б в якості соціального суб'єкта.

По-третє, наявність та легкість доступу до інформації. Значна кількість інформації сприяє появі тенденції, яку умовно можна назвати «дефіцит живого спілкування». Так, у своїх відповідях на питання: «З якою метою Ви найчастіше заходите до Інтернет-мережі?» респонденти дали наступні відповіді: «з метою навчання» - 33%, «з метою спілкування» - 39%, «для пошуку розваг» - 26%, «не заходжу зовсім» - 2%. Аналіз зазначених даних свідчить, що 65% здобувачів вищої освіти перебувають в Інтернет-середовищі з метою спілкування та розваги [5]. Як наслідок, поступово формується віртуальне середовище, де молоде покоління почуває себе комфортно, реалізує свою комунікативну потребу, здобуває навички життя і праці у створеному ними світі. Але таке середовище позбавлене живого спілкування, необхідності швидкої реакції на точку зору опонентів, аргументації своєї позиції тощо.

Таким чином, формується своєрідна світоглядна одноманітність молодого покоління інформаційно-технічного соціуму. Спільною рисою його світогляду

є співіснування віртуального та реального екзистенційних вимірів. З реальним світом людина, звісно, знайомиться раніше, ніж з віртуальним, з моменту свого народження. Цей світ сприймається нею як середовище поточних проблем, протиріч, труднощів, задоволень тощо. Віртуальне середовище зтягує у себе людину поступово, без зусиль, своєю привабливістю, несвідомо - через музику, яскраві малюнки, дитячі та дорослі «гаджети». Легкість, комфортність, яскравість, мобільність поступово стають ознаками віртуального світу, в якому ніби стають здійсненими найсміливіші мрії і людина відчувається справжнім «культурним героєм» світу Гіперреальності. Ці ознаки з часом закріплюються і стають визначальними у процесі формування особистості. У свою чергу, само віртуальне середовище постійно оновлюється інформаційними й технічними засобами, приваблює молодь своєю доступністю, багатовекторністю, наявністю різноманітних цікавих фактів, можливістю швидко заявити про себе у найбільш привабливому вигляді тощо.

У той же час поза увагою молоді особи залишаються морально-етичні принципи життя, як-то: справедливість, свобода, співчуття, відповідальність, ввічливість тощо. Ці якості спонукають людину усвідомлювати суспільство як форму людського буття, яка являє собою досить складне утворення. Життя у соціумі вимагає постійного долаття труднощів, воно не завжди повне радощів. Молоді люди нерідко прагнуть ігнорувати моменти, які, на їхню думку, тільки ускладнюють життя. Через це усвідомлення ними морально-духовних чеснот, утворених у соціокультурному процесі, знаходиться на початковому рівні. Про наявність морально-етичних принципів відомо кожній людині, але своя власна участь у моральній практиці суспільства не підпадає у поле відповідальності і навіть уваги. Атрофія совісті, відсутність якої притаманна психопатичним особистостям, загрожує повальною патологією соціальності у молодих людей.

Останнім часом дедалі чіткішою стає тенденція щодо посилення впливу віртуального світу на людське середовище взагалі і на молоде покоління зокрема. Під впливом віртуального світу формуються моральні вади сучасної особистості, а саме: агресивність, неповага до альтернативних точок зору,

зневага й ігнорування культурних традицій тощо. Цей процес переважно відбувається стихійно.

Ще одна особливість віртуального світу – це можливість у випадку, коли результат не влаштовує, повторити спробу і досягти бажаного. Поступово цей принцип віртуального світу починає переноситися молодю людиною і на реальне життя, яке зовсім не схоже на віртуальне. Досить типовою є ситуація «пробного шлюбу». Але ж у реальному житті ми, звісно, робимо й реальний вибір, за наслідки якого беремо відповідальність. Оскільки віртуальна реальність не знає ні вибору, ні відповідальності, ні проблеми життя і смерті, вона позбавляє саме життя і нормальних чуттєвих виявів, і потреби в осмисленості.

Одночасне перебування у реальному та віртуальному середовищах породжує протиріччя між ними. Труднощі реального буття людини все частіше підштовхують молоде покоління занурюватися у віртуальний світ. Саме у ньому вони почувають себе комфортно, бо без значних зусиль можуть задовольнити значну кількість людських потреб в комунікації, інформації, в діяльності пізнання, реалізації себе як особистості і багато інших можливостей. Таким чином принципи віртуального світу переносяться на реальне життя. При цьому ігноруються основні категорії реального світу: незворотність часу, логіка речей у їхній взаємній обумовленості й буттєвій однократності. За даними проведеного дослідження, у значної частини користувачів Інтернет-ресурсами спостерігається сприйняття світу як підпорядкованого законам віртуального середовища. Подібна аберація свідомості формує свого роду ілюзію, що за допомогою Інтернет-ресурсів можна вирішити будь-яку проблему в реальному житті та знайти будь-яку інформацію. Перенасиченість матеріалами сприяє виникненню проблеми пошуку якісної інформації, її критичного осмислення та усвідомлення.

Розглядаючи проблему взаємодії інформації та особистості, необхідно також звернути увагу і на те, що у суспільстві існують сили, які мають можливість маніпулювати суспільною та індивідуальною свідомістю за

допомогою засобів масової інформації, оскільки вони мають змогу створювати необхідні соціально-культурні орієнтири. Сучасні ЗМІ використовують інформаційні технології, основна мета котрих вплинути на аудиторію, і, таким чином, досягти запланованого результату. По суті на практиці реалізується “теорія інформаційного управління” [1]. Її основний зміст полягає в тому, що коли вплив має опосередкований характер, то об’єкту управління надається визначена суб’єктом управління інформація про ситуацію (певна інформаційна картина), причому об’єкт немовби самостійно вибирає лінію поведінки, орієнтуючись на отриману інформацію [3]. Таким чином, окреслюється ще й проблема формування особистості, яка може, навіть під інформаційним впливом, знайти необхідну інформацію, здійснити її критичний аналіз і на цих засадах визначити свою самостійну світоглядну позицію. Особливо актуальна ця проблема для молодого покоління – здобувачів вищої освіти, що будуть визначати майбутнє нашого суспільства.

Висновки. Процеси глобалізації охопили всі сторони розвитку суспільства. Його суттєвою ознакою є інформація. Інформація визначає всі сфери розвитку людського суспільства взагалі і конкретної особистості зокрема. Сучасне суспільство, як і освітній процес, неможливо уявити без Інтернету, який все більше поглиблює свій вплив. Як і кожне явище він має як позитивні, так і негативні наслідки. Інтернет, з одного боку, забезпечує легкість та швидкість доступу до інформації, але, як наслідок, формує віртуальне середовище. Знаходження шляхів вирішення протиріч між реальним і віртуальним середовищами, критичний аналіз інформації стає головним в процесі підготовки здобувачів вищої освіти. Важливо не протиставляти можливості віртуального світу реальному, а використовувати можливості Інтернет-ресурсів в освітньому процесі. Особливе місце у цьому посідають гуманітарні, світоглядні дисципліни, які привчають критично оцінювати інформацію, публічно, а не віртуально, захищати її положення, аргументовано критикувати недоліки, обмінюватися думками тощо. Тільки за таких умов можливе поступове формування якісної духовної культури фахівця XXI

століття, який буде поєднувати, з одного боку, вміння швидко отримувати доступ до джерел різноманітної інформації, а з іншого, - вільно користуватися нею та критично аналізувати. Якісні зміни у свідомості молоді залежать від підвищення рівня гуманітарної освіти, яка дасть змогу молодій людині оволодіти прийомами спілкування, культурними надбаннями, та дозволить успішно соціалізуватися у суспільстві.

Література

1. Андрощук О.В. Інформаційні технології та їх вплив на розвиток суспільства / О.В.Андрощук, Ю.В.Кондратенко, О.В.Головченко, Т.О.Ворона, М.В.Петрушен // Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського. – 2014. - № 1 (50). – С. 42-47.

2. Винославська О.В. Розвиток практичної компоненти комунікативної компетентності студентів технічного університету / О.В.Винославська, Н.Г.Андрійченко // Практична психологія та соціальна робота. – 2004. - № 12. – С. 65-69.

3. Вус М.А. Информационное общество. Информационное управление. Тезисы Первого всероссийского социологического конгресса «Общество и социология: новые реалии и новые идеи / М.А.Вус, В.В.Кульба. – СПб: Скифия, 2000. – С. 342-343.

4. Даниленко С. Громадянський вимір комунікаційної революції: Модернізація суспільних комунікацій від друкарського верстата до соціальних мереж / С.Даниленко. – К.: ІМБ, 2010. – 310 с.

5. Звіт про науково-дослідну роботу формування гуманітарної культури курсантів та студентів НУЦЗУ України // Національний університет цивільного захисту України. Кафедра соціальних і гуманітарних дисциплін, 2013. – 56 с.

6. Козяр М.М. Формування правової культури у курсантів-рятувальників засобами інформаційно-комунікаційних технологій / М.М.Козяр,

О.А.Зарічанський // Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія. – 2011. - № 2. – С. 23-28.

7. Мардахаев Л.В. Социальная педагогика. Полный курс: учебник для вузов / Л.В.Мардахаев. – М.: Издательство «Юрайт», 2011. – 797 с.

8. Рябініна О.В. Динаміка ціннісних орієнтацій курсантів – майбутніх рятівників і деонтологія шкільного виховання / О.В. Рябініна // Взаємозв'язок курсів естетики і художньої культури з викладанням літератури, музики і образотворчого мистецтва в школі: Матеріали науково-практичної конференції. 21-22 березня 2013 року, м. Чернігів. – Чернігів, 2013. – С. 202–206.

9. Ясінець П.С. Якість освіти у ВНЗ / П.С.Ясінець. – К.: Лібра, 2008. – 212 с.

References

1. Androshchuk O.V. Informatsiyni tekhnolohiyi ta yikh vplyv na rozvytok suspil'stva / O.V.Androshchuk, Yu.V.Kondratenko, O.V.Holovchenko, T.O.Vorona, M.V.Petrushen // Zbirnyk naukovykh prats' Tsentru voyenno-stratehichnykh doslidzhen' Natsional'noho universytetu oborony Ukrayiny imeni Ivana Chernyakhivs'koho. – 2014. - № 1 (50). – S. 42-47.

2. Vynoslavs'ka O.V. Rozvytok praktychnoyi komponenty komunikatyvnoyi kompetentnosti studentiv tekhnichnoho universytetu / O.V.Vynoslavs'ka, N.H.Andriychenko // Praktychna psykholohiya ta sotsial'na robota. – 2004. - № 12. – S. 65-69.

3. Vus M.A. Ynformatsyonnoe obshchestvo. Ynformatsyonnoe upravlenye. Tezsy Pervoho vserossyyskoho sotsyolohycheskoho konhressa «Obshchestvo y sotsyolohyya: novye realyy y novye idei / M.A.Vus, V.V.Kul'ba. – SPb: Skyfyua, 2000. – S. 342-343.

4. Danylenko S. Hromadyans'kyu vymir komunikatsiynoyi revolyutsiyi: Modernizatsiya suspil'nykh komunikatsiy vid drukars'koho verstata do sotsial'nykh merezh / S.Danylenko. – К.: ИМБ, 2010. – 310 с.

5. Zvit pro naukovo-doslidnu robotu formuvannia gumanitarnoï kulturi kursantiv ta studentiv NUTsZU Ukraïni // Natsionalnii universitet tsivilnogo zakhistu Ukraïni. Kafedra sotsialnikh i gumanitarnikh distsiplin, 2013. – 56 s.
6. Kozyar M.M. Formuvannya pravovoyi kul'tury u kursantiv-ryatuval'nykiv zasobamy informatsiyno-komunikatsiynykh tekhnolohiy / M.M.Kozyar, O.A.Zarichans'kyi // Teoriya i praktyka upravlinnya sotsial'nymy systemamy: filosofiya, psykholohiya, pedahohika, sotsiolohiya. – 2011. - № 2. – S. 23-28.
7. Mardakhaev L.V. Sotsyal'naya pedahohyka. Polnyy kurs: uchebnyk dlya vuzov / L.V.Mardakhaev. – M.: Yzdatel'stvo «Yurayt», 2011. – 797 s.
8. Riabinina O.V. Dinamika tsinnisnykh orientatsii kursantiv – maibutnykh riativnykiv i deontologiya shkilnogo vikhovannia / O.V. Riabinina // Vzaemozv'iazok kursiv estetiki i khudozhnoï kulturi z vikladanniam literaturi, muziki i obrazotvorchogo mistetstva v shkoli: Materiali naukovo-praktichnoï konferentsii. 21-22 bereznia 2013 roku, m. Chernigiv. – Chernigiv, 2013. – S. 202–206.
9. Yasinets' P.S. Yakist' osvity u VNZ / P.S.Yasinets'. – K.: Libra, 2008. – 212 s.

KHOROSHEV O.M.,

Ph.D. (historical sciences), associate professor of department of social and humanitarian disciplines, National University of civil protection of Ukraine.

khan61@nuczu.edu.ua

Kharkiv, Ukraine

Humanitarization of education as a necessary factor in the formation of the students' worldview culture in the context of globalization

The article presents an attempt at a new understanding of forming a worldview culture of the applicants for higher technical education in the context of globalization. Questions related to the humanitarization of higher technical education are analyzed. The author examines the processes that influence personal development in conditions

of higher education. The paper describes the constructive and destructive trends of influence of the virtual and the real environment on today's students of technical universities.

Key words: globalization, Internet resources, real and virtual environment, humanitarization of education.